

Структура макроконцепту "ВЛАДА" у "Тригрошовому романі" Б. Брехта

Мета даної статті полягає у дослідженні макроконцепту "ВЛАДА" шляхом розгляду його семантичної структури та аналізу контекстуальної реалізації у "Тригрошовому романі" Б. Брехта.

Предметом вивчення є концепт "ВЛАДА", який розглядається в єдності понятійного (вивчається через семантичний прототип поняття та внутрішньосистемні зв'язки назви концепту), образного (метафоричні образи), символного (представлений квазісимволами влади) компонентів.

Досліджуване поняття характеризується дискусійними та контроверсійними підходами до його визначення: за секційним розумінням "power over" (М. Вебер, Ф. Ніцше, П. Блау) влада пов'язується з асиметричною, ієрархічно структурованою, конфліктною формою взаємодії; несекційна традиція "power to" (Н. Луман, Г. Арендт, М. Фуко) наділяє владою всі форми взаємодій, здійснення яких передбачає досягнення власної волі. [1:140-141] Саме до несекційної традиції зображення влади звертається Бертольт Брехт, як один із найбільших майстрів світового мистецтва соціалістичного реалізму. Влада як одна з визначальних форм суспільних взаємовідносин виявляє рівень розвитку цього суспільства. Відповідно до розроблених у сучасній культурології типологій аналізу культур (аналіз ціннісних домінант культур Ш. Шварца, типологія культур Г. Гофстеда, німецькі культурні стандарти С. Шроль-Махль та ін.) розуміння владних відносин формує один зі стратифікаційних чинників, за якими розрізняють національні культури. Так, Брехт, використовуючи традицію "power to", саркастично зображує суспільство та відносини в ньому, викриває лицемірство, святенництво, фарисейство буржуазної моралі, жахливу невідповідність слів і вчинків, піднесеної видимості і нищої сутності. У центрі уваги автора – пасивні і смиренні бідняки, на покірності яких ґрунтується влада експлуататорів. Таким чином автор підкреслює ницість людських взаємовідносин та жалюгідність культурних цінностей такого суспільства.

Весь сюжет "Тригрошового роману" ніби просочений духом влади, зверхності та підкореності. Така форма взаємодії між героями стосується як сімейних, так і ділових кіл. Герої роману здатні на все ради досягнення власної волі: обман, крадіжка, зрада та навіть вбивство. У людей такого суспільства своя власна ідеологія: *"Herr Macheath hatte sich über... Entdeckung des menschlichen Selbstständigkeitstriebes geäußert. Er nannte diesen Trieb einen Urtrieb der menschlichen Natur, gab jedoch der Vermutung Ausdruck, daß besonders der moderne Mensch, der Mensch des technischen Zeitalters, begeistert von dem allgemeinen, beispiellosen Triumph der Menschheit über die Natur, in einer Art sportlichen Geistes sich und andern seine überragende Tüchtigkeit zu beweisen wünsche..."* [2: 117] Б. Брехт говорить про древній інстинкт людської природи – тяги до самостійності.

Сучасна людина – людина технократичної епохи — здатна доказувати собі і оточуючим свою перевагу над іншими. Тобто тяга володарювати над іншими закладена людині ще самою природою.

У провідних теоріях влади німецьких дослідників М.Вебера, Г.Попітца, Ю.Габермаса та ін. простежується чітке розмежування понять "влада" / "Macht", "панування" / "Herrschaft" та "наси́льство" / "Gewalt".

У досліджуваному романі автор зображує владу / "Macht" як узагальнююче, нейтральне поняття, що стосується всіх сфер життя людини та функціонування суспільства. Брехт розділяє всіх людей тогочасного суспільства на 4 типи: жертви прогресу, жертви війни, жертви індустріального підйому та на тих людей, які зробили інших жертвами. Водночас, щоб замести сліди своєї вини, вони ладні віддати їм частину свого доходу в якості пожертви: *"Es wurden Grundtypen des menschlichen Elends ausgebildet: Opfer des Fortschritts, Opfer des Kriegskunst, Opfer des industriellen Aufschwungs. ... Die Menschen sind selbstverständlich nicht dazu zu bringen, einträgliche Unternehmungen aufzugeben, aber häufig schwach genug, die Folgen vertuschen zu wollen"*. [2: 25] Таким чином, автор представляє схему функціонування суспільства: прагнучи влади та збагачення, підтримуючи прогрес та індустріальний розвиток, або ж опановуючи "мистецтво війни" (коли її розцінюють як безпрограшну справу, роль грає лише вміння використати сприятливі обставини: *"man muß nur Krieg machen, da sind die Geschäftschancen ungeheuer"*. [2: 300]) невелика кількість людей досягає поставлених цілей (влада та гроші) за рахунок інших, роблячи їх жертвами. До цього ж кількість цих жертв не має значення: *"Wissen Sie was die Leute sagen würden, wenn sie es für der Mühe wert oder für der Gemeinheit wert hielten, überhaupt zu Ihrem Fall etwas zu äußern? Sie würden sagen: er scheidet aus? Einer scheidet aus? Was ist das schon, wenn einer ausscheidet und tausend bleiben! Da wird doch nicht Luft! Ja, wenn tausend ausschieden!"* [2: 265] Головним є результат, а методи ж – неважливі.

Щодо поняття "панування" / "Herrschaft", то Брехт вдається до нього, тонко описуючи людські взаєностосунки в суспільстві, якому притаманні владні відносини: *"... begleitete der Soldat die unglückliche Swayer, die ihre Selbstständigkeit wohl kaum mehr besessen haben dürfte. Es gibt Beweise, ... Aussagen von Nachbarn ... über die dämonische Herrschaft, die er über die Unglückliche ausübte"* [2: 312]. Автор наголошує на демонічному пануванні людей "вищого класу", тобто тих, у кого є гроші, над тими, хто бідніший, які визнаючи свою слабкість, втрачають владу над собою та піддаються сильнішому.

Брехт використовує також поняття "наси́льство" / "Gewalt" з метою викриття цинізму тогочасного суспільства, в якому скрізь панує грубе насильство: *"Überall brutale Gewalt! Warum vergewaltigen sie diese Allerärmsten und lassen sie nicht arbeiten? Jeder müsste doch frei sein, zu tun, was er will."* [2: 244] Автор апелює до владних керівників переглянути своє ставлення до знедолених, та дати їм можливість займатися тим, що їм по душі.

Бертольт Брехт наводить філософські роздуми про згубний вплив влади людини на розвиток цивілізації: *"Wirklich, nicht allzu weit, entfernt ist unsre so viel gepriesene Zivilisation von der jener Zeiten, wo der Neandertaler mit der Keule seinen Feind niederschlagen musste. Mit Verträgen und Regierungstempeln fing es an und am*

Ende war Raubmord nötig!" [2: 318] Автор вказує на швидку динаміку регресу суспільства: від неандертальських часів, де все вирішувались палицею та кров'ю до часів становлення держав, де всі справи і конфліктні ситуації врегульовувались домовленостями та підкріплювались печатками. Але таке "гуманістичне" суспільство закінчується на вбивствах та пограбуваннях, адже цього вимагає дух часу: *"Welch ein eine abscheuliche Barbarei! Aber die Geschäfte machen ihn nötig. Man kann ihn nicht ganz entbehren. Es stehen ja Strafe darauf, aber auf dem Nichtmorden stehen auch Strafen und furchtbarere!"* [2: 318]

Влада у всіх її проявах та жага до наживи вносить свої поправки у функціонування суспільних відносин: *"Man benutzt heute friedliche Methoden. Die grobe Gewalt hat ausgespielt. Man schickt, wie gesagt, keine Mörder mehr aus, wenn man den Gerichtsvollzieher schicken kann. Wir müssen aufbauen, nicht niederreißen, das heißt, wir müssen beim Aufbauen den Schnitt machen."* [2: 245] Брехт саркастично описує актуальні "мирні методи" владних відносин: хитрість, підступність та цинічність. Людина сама по собі – нічого не варта, значення має лише її використання як робочої сили: *"Was, mein lieber Grooch ist die Ermordung eines Mannes gegen die Anstellung eines Mannes?"* [2:244]

Підсумовуючи вище наведені факти, ми можемо зробити висновок, що у досліджуваному романі концепт ВЛАДА наділяється здебільшого нейтральною оцінкою (40%), однак констатації негативної оцінки влади (36%) переважають позитивну характеристику влади (24%). Негативно сприймається вплив влади на обмеження свободи дій людини і деформації внутрішнього світу суб'єкта.

Досліджуючи образний компонент концепту ВЛАДА, ми встановили, що метафоричний образ даного концепту представлений сукупністю концептуальних метафор, які належать до онтологічного та структурного типів концептуальних метафоричних моделей.

Онтологічний тип метафор представлений моделями: "Влада – сутність" (*Macht als Wesen*) *"Er beschwerte sich zum hundertsten Male, daß Macheath ihm alle Macht genommen habe..."* [2: 183] передбачає ментальне осмислення владних відносин як сутності, яка має процесуальний, динамічний характер та виступає як біоморфний образ, який росте) (*Machtverlauf, Machtbeginn, Machtende*); "Влада – контейнер" (*Macht als Kontainer*) передбачає осмислення влади як вмістища, фізичного об'єкта, який має внутрішній простір, зокрема: *"Es lag in seiner Macht, einen Mord gegen ... zu verhindern"* [2: 217].

У концептуальній метафорі "Влада – локус" (*Macht als Ortbestimmung*) влада концептуалізується як спеціально відведене місце, звідки вона реалізується через її суб'єкта: *"Der menschliche Körper ist ganz und gar in der Hand der Seele und des Gemütes"* [2: 107] Концепт ВЛАДА (МАЧТ) профілюється також як належна суб'єктові сутність в межах онтологічної концептуальної метафори "Влада – посесивний об'єкт" (*Macht als Eigentumsgegenstand*): *"Welche Macht hatte sie über O'Hara?"*[2: 347]

Концептуальні метафори структурного типу представлені такими типами: антропоморфна метафора "Влада – суб'єкт", (*Macht als Subjekt*) *"Von diesem Augenblick an wurde gegen den Streik und die Lohnforderungen der Arbeiter behördlicherseits mit aller Schärfe vorgegangen."* [2: 320]; соціальна метафора

"Влада – боротьба: (*Macht als Kampf*) "*Liquidierung des unerträglich gewordenen Konkurrenzkampfes*" [2: 346]; "*Die Konkurrenz mein Herr! Darauf beruht unsere Zivilisation, wenn Sie es nicht wissen sollen! Die Auswahl der Tüchtigsten! Die Auslese der Überragenden! Wie sollen sie überragen, wenn es niemanden gäbe, den sie überragen können?*" [2: 304] Дана соціальна метафора вказує на те, що влада є в першу чергу конкурентною боротьбою, під час якої проводиться відбір найбільш вмілих та сильніших.

У результаті дослідження символічного компонента концепту ВЛАДА визначено п'ять груп квазісимволів, через які актуалізується цей концепт у "Тригрошовому романі" Б. Брехта. В основному концепт ВЛАДА об'єктивується через реіморфні (предментні) символи (за класифікацією символів Гайдученко Л. В.): образ зброї як атрибут її отримання: "*Dabei ekelt mich, den einstiegen Straßenräuber, dieses Gefeilsche wirklich an! Da sitze ich dann und schlage mich um Prozente herum. Warum nehme ich nicht einfach mein Messer und renne es ihnen in den Leib, wenn sie mir nicht das ablassen wollen, was ich haben will?*" [2: 358]; образ прибутку як символи заможності суб'єкта: "*Ich profitiere davon, daß sie nicht wissen, wo sie hingehen sollen, wenn ich sie auf die Straße werfe. Ich bedrücke sie so gut ich kann und ziehe meinen Gewinn daraus.*" [2: 335]; споруди за їхнім функціональним призначенням як уособлення захисту, величі, багатства: *Das Unternehmen, das Untensilien für Sraßenbettel verkaufte... große, geheimnissvolle und mächtige Organisation. Goldgrube* [2: 15, 17]. Нетиповими символами влади в "Тригрошовому романі" є антропоморфні образи (образ людської дурості): "*Man rechnet nie genügend mit der Dummheit der Leute! Mit denen kann man noch viel machen, glauben sie mir!*". [2: 299] Брехт вказує на те, як маніпулюючи людською простотою та неосвіченістю, можна прийти до влади. Не менш важливим є символ людського інстинкту: "*Man muß doch wohl an einen inneren Herrentrieb im Manne denken*" [2: 278].

У результаті проведеного дослідження ми встановили, що брехтівське інтуїтивне знання про дійсність втілилося в етнокультурні архетипні образи влади, які можна реконструювати на матеріалі німецької мовної картини світу. Так, архетипний образ влади як вертикальної осі вказує на абсолютизацію підпорядкування та культу керівника. У досліджуваному романі таке місце займав пан Пічем та його підприємство – *große, geheimnissvolle und mächtige Organisation* [2: 17]. Архетипний образ боротьби для отримання влади фіксує національно закріплену культурну установку щодо потенційної можливості набути владні повноваження, тому весь сюжет "Тригрошового роману" просочений конкурентною боротьбою здобуття влади та відчуттям грошової наживи. В межах архетипного образу влади як надприродної сили концепт ВЛАДА пов'язується з особистими рисами її суб'єкта. Автор показує нам наскільки сильним є вплив влади та грошей на людину. Архетипний образ влади як джерела достатку профілює перевагу суб'єкта над об'єктом влади, що уможливлює реалізацію владних відносин. Поділене на класи суспільство, функціонування якого забезпечують лише невелика група людей, які мають монопольні підприємства та виключують гроші будь-якими методами а пріорі підписане на динамічний регрес. Брехт жорстко критикує та саркастично викриває дільців такого

суспільства, діяльність яких призводить до морального виродження людських взаємовідносин. Так, поняття влада та гроші є тісно взаємопов'язаними та обумовлюють один одного. Брехт зображує закрите коло владно-грошових відносин: хто має гроші – намагається з їх допомогою прийти до влади, а хто вже знаходиться при владі – автоматично є багатим.

Література

1. Гайдученко Л. В. Концепт Влада в сучасних лінгвістичних дослідженнях / Л.В. Гайдученко // Мовні і концептуальні картини світу. — Вип. 23.— Ч.1. — 2007. — С. 139-143.
2. Bertolt Brecht. Dreigroschenroman. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991. – 394 S.